

RECENZJE I OMÓWIENIA

Ryszard Tomkiewicz

RADOSŁAW GROSS, *PRZEMIANY GOSPODARCZE WSI NA WARMII I MAZURACH W LATACH 1944–1956*, OLSZTYN 2019, S. 680, WYD. UNIWERSYTET WARMIŃSKO-MAZURSKI W OLSZTYNIE

Badania dotyczące gospodarki okresu PRL, wyraziście oddziaływującej na różne sfery ówczesnej rzeczywistości, pozwalają głębiej poznać i zrozumieć zachodzące w tym okresie wydarzenia polityczne i zjawiska społeczne. W publikacjach sprzed 1989 r. tematykę tę nierzadko ukazywano w pewnym oderwaniu od równoległe zachodzących wydarzeń politycznych, toteż trudno dużą ich część uznać za w pełni miarodajne. Z kolei w minionych trzydziestu latach, choć możliwości badań i publikacji ich rezultatów były nieporównywalnie dogodniejsze, w odniesieniu do Warmii i Mazur, tematyki tej nie podejmowano. Prezentowana książka Radosława Grossa stanowi zatem przełom w tym względzie. Wcześniejsze zainteresowania badawcze tego Autora stworzyły solidną podstawę do analiz, często niejasnych meandrów polityki gospodarczej (nie tylko rolnej) okresu PRL¹.

Publikacja została przygotowana bardzo sumiennie, a jej poszczególne części gruntownie udokumentowane źródłowo. Autor wykorzystał ogromny materiał, pozyskany ze zbiorów Archiwum Akt Nowych (19 zespołów), Archiwum Państwowego w Olsztynie (12 zespołów), archiwów IPN w Białymstoku, Olsztynie i w Warszawie, a także ze Zbiorów Specjalnych Instytutu Północnego im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie, źródeł drukowanych, zbiorów pamiętnikarskich, materiałów statystycznych, prasy i licznych opracowań.

Praca składa się z siedmiu obszernych rozdziałów, podzielonych na szereg mniejszych, szczegółowych części. Trzy pierwsze rozdziały stanowią wprowadze-

¹ Radosław Gross, profesor UWM w Olsztynie, jest autorem szeregu artykułów naukowych i popularyzatorskich, w tym pionierskiej rozprawy dotyczącej *Powszechnej Organizacji „Służba Polsce” w województwie olsztyńskim w latach 1948–1955* (Olsztyn 2011) oraz wydawcą materiałów źródłowych: *Rolnictwo i polityka rolna na Warmii i Mazurach (1945–1956)*. Wybór źródeł. Zebrał i oprac. R. Gross, Olsztyn 2017. Zajmował się też metodyką badań nad pamięcią zbiorową młodzieży przed 1989 r., a szczególnie świadomością historyczną społeczeństwa i polityką państwa wobec młodych ludzi w okresie stalinowskim, balansującą na pograniczu wychowania i indoktrynacji. Pisał też nt. oświaty młodzieży autochtonicznej, w tym także przemian tożsamości ludności rodzimej oraz problematyki związanej z przesiedleniami z Kresów.

nie do podjętej problematyki, zaś pozostałe (wyróżniające się objętościowo) zawierają kluczowe ustalenia dla tematu. Wychodząc od charakterystyki gospodarki Prus Wschodnich, Autor w kolejnych częściach przedstawił środowisko geograficzne regionu, w tym sytuację rolnictwa na tym terenie w okresie międzywojennym, przypomniał rozważane u schyłku wojny koncepcje zagospodarowania południowej części byłych Prus Wschodnich włączonej do Polski oraz pierwsze próby zagospodarowywania tych ziem. Przypomniał rabunki i zniszczenia infrastruktury wiejskiej dokonane przez Armię Czerwoną i nieco później przez polskich szabrowników. Opisał polskie osadnictwo wiejskie, odbudowę zagród, problem gospodarstw spornych. Szczegółowo zajął się też wsparciem dla wsi, m. in. dostawami UNRRA, ale też szybko pojawiającymi się obciążeniami nakładanymi na gospodarstwa chłopskie.

Na kolejnych stronach Radosław Gross przypomniał ich skomplikowaną sytuację w okresie kolektywizacji. Osobny rozdział przeznaczyl na omówienie sytuacji państwowych majątków ziemskich na Warmii i Mazurach w latach 1945–1956. W ostatnim rozdziale Autor zajął się analizą „czynników intensyfikujących produkcję rolną”, na co składała się zwłaszcza mechanizacja oraz wykorzystywanie nawozów i środków ochrony roślin. Należy zwrócić uwagę, że odrębnym podrozdziałem wyróżniono wydarzenia polskiego Października 1956 r., jako mające szczególnie istotny wpływ na przemiany w polskim rolnictwie, łącznie z częściowym zahamowaniem dotychczasowych form zarządzania gospodarką wiejską. Pracę zamyka bibliografia, spisy zamieszczonych w treści map i tabel, indeksy: osobowy i nie często dziś pojawiający się w książkach indeks nazw geograficznych, ułatwiające i systematyzujące odbiór danych zawartych w publikacji. Nie zabrakło też wykazu skrótów.

Książka ukazuje specyfikę gospodarczą wsi warmińsko-mazurskiej, z uwzględnieniem sytuacji w pasie ziem zachodnich i północnych, osadzonej w ekonomicznym systemem państwa. Ustalenia te odnosiły się do ponad połowy mieszkańców województwa olsztyńskiego, żyjących w tym czasie poza miastami. Obraz rzeczywistości ekonomicznej i społecznej wsi w omawianym okresie, scharakteryzowany został w dwóch funkcjonujących wówczas płaszczyznach gospodarki wiejskiej – indywidualnej i uspołecznionej (tylko czasem oddziaływających na siebie). Obie sfery nie przynosiły zakładanych efektów. Lektura ustaleń Radosława Grossa pokazuje stopniowe zawężanie wolności gospodarczej na wsi, mające prowadzić do pełnego zawładnięcia sfery rolnictwa indywidualnego. Szczególnie źle utrwalił się w pamięci rok 1948 – symbolizujący prócz początków rządów zjednoczonej partii (PZPR), także rozpoczęcie kolektywizacji w polskim wydaniu, generującej zapaść ekonomiczną i stanowiącej źródło problemów społecznych.

Spółdzielnie, mimo pewnego wsparcia ze strony państwa (maszyny rolnicze, nawozy, nowe technologie upraw), zazwyczaj były słabe ekonomicznie i nierentowne. Sytuację pogarszały okresowe nieurodzaje oraz powszechne, zwłaszcza w pierwszych latach powojennych plagi gryzoni. Ostatecznie jednym z efektów kolektywizacji na wsi warmińsko-mazurskiej, na które zwrócił uwagę Autor, było zanikanie wydajniejszych gospodarstw dużych, co znajdowało przełożenie na kondycję gospodarczą regionu. Wypada tu przytoczyć dane zawarte w książce, że po 10 latach gospodarowania, na Warmii i Mazurach nie osiągnięto wydajności produkcji rolnej odnotowywanej przed wojną.

Pamiętać przy tym należy, że wizerunek wsi warmińsko-mazurskiej w omawianym okresie, to nie tylko zestawienia informacji nt zasiewów, uzyskanych plonów z hektara itp. Autor, poza kwestiami ekonomicznymi, nie zapomniał zasygnalizować szeregu ułomności systemu, mających konsekwencje społeczne, nieraz zwane dziś patologiami „życia kołchozowego”. Niechciana i budząca obawy gospodarka uspołeczniona, przy wyraźnym tłumieniu własności prywatnej, nie mogła przynieść oczekiwanych rezultatów ekonomicznych. Omówione zostały najistotniejsze zabiegi wobec indywidualnych, zazwyczaj niezamożnych gospodarzy, utrudniające im gospodarowanie – czyli obowiązkowe dostawy i inne świadczenia, zajmowanie majątków za zaległości podatkowe. Promowanie gospodarstw słabszych ekonomicznie, kosztem gospodarzy bogatych, radzących sobie lepiej, pogardliwie zwanych kułakami, poróżniało mieszkańców wsi.

Prócz nietrafnych decyzji organizacyjnych, wśród głównych przyczyn mało znaczących efektów w gospodarstwach uspołecznionych, było też niskie zaangażowanie osób tam zatrudnionych, lekceważących pracę na „wspólnym”, nie bez racji, kojarzącą się z systemem radzieckim. Także niskie zarobki i wątpliwa perspektywa awansu, a w konsekwencji niska samoocena, zniechęcały do efektywnej pracy. Przekładało się to na niewielką wydajność i zdarzające się marnotrawstwo. Nierzadko pojawiały się przypadki kradzieży *mienia wspólnego*. Dawało też o sobie znać słabe przygotowanie zawodowe pracowników.

Omawiana publikacja dotycząca przemian gospodarczych na wsi warmińsko-mazurskiej w pierwszym powojennym dziesięcioleciu, ujętych w szerszej perspektywie, wpisuje się w nurt historii gospodarczej, ale też pozostaje w kręgu tematyki rezerwowanej dla historii politycznej i społecznej. Praca daje w istocie bardzo szeroki obraz rolnictwa i specyfiki egzystencji na wsi warmińsko-mazurskiej w pierwszym powojennym dziesięcioleciu.

Radosław Gross, jak niejednokrotnie czynił to w przeszłości, także i tym razem podjął temat mniej spenetrowany. Czytelnik z łatwością dostrzeże złożoność problemu, z jakim musiał zmierzyć się Autor, który przygotowując tę pracę, tylko

w ograniczonym zakresie mógł oprzeć się na wcześniejszych badaniach. Przyjęte założenia i metody badawcze okazały się trafne. Precyzyjnie wskazano najistotniejsze czynniki określające specyfikę gospodarki wiejskiej w realiach Warmii i Mazur. Niektóre z opisanych sytuacji można odnieść też do innych części kraju, nie tylko obszaru znanego jako Ziemia Zachodnie i Północne. Jest to praca niezbędna dla badaczy powojennych dziejów regionu Warmii i Mazur, zresztą nie tylko zajmujących się historią gospodarczą. Rzetelnie przygotowana przez Radosława Grossa publikacja z pewnością przetrwa próbę czasu, a zawarte w niej ustalenia jeszcze przez szereg lat nie będą wymagały szczególnie istotnych uściśleń.

INSTYTUT PÓŁNOCNY
IM. WOJCIECHA KĘTRZYŃSKIEGO